

Volt egyszer egy Gárda

1919 tavaszán, egészen pontosan április 18-án egy tanyán együtt van néhány magyar. Az Alföldön, azon belül a Duna–Tisza közén vagyunk, azon a vidéken, amiről Kemény Zsigmond azt írta, ez „Magyarország szíve, és a magyar faj fészke”, ott, ahol Veres Péter szerint azért laknak a többiektől egyben-másban különböző parasztemberek, mert ez az alföldi parasztság „sohasem volt rabszolga, és ha jobbágy volt is egy része, de nem szolgajobbágy. Csak olyan formán, mint a szabadon élő hortobágyi rideg marha, amely felett ugyan uralkodnak, de olyan távolról, kívülről és messziről, hogy ez az életükre nincs alakító befolyással.” Szepesi Attila idézi Teleki Domokost, aki szerint ha valaki „az igazi törzsökös magyar népet, annak génuszát és nemzeti karakterit” keresi, hát bizony errefelé kell keresse... (Szepesi Attila: A béka kertje, 53. o.)

A tanya ezen a forrásvidéken áll, Kecskemétől északkeletre alig 15 kilométerre, szőlőskerttel körülvéve – fő ékessége egy több évszázados vén nyárfa –, a környékben Héjjas-tanyaként ismerik. Akik most itt – az „öregszőlőben”, ahogyan errefelé mondják –, a nyárfa árnyékában összegyűltek: az elmúlt fél év baljós, mind aggasztóbb eseményeinek összetorlódása, a tavaly november óta történtek miatt gondolták úgy, hogy együttesen, közösen és szervezeten, valamiképpen cselekedni kéne. A szomszédos települések, Helvécia, Szentkirály, Szikra, Lakitelek, Ballószög, Borbás szegényei, napszámások, gazdák, de vannak közöttük városi munkásemberek is, néhány diák és katonatiszt – és aki ide, birtokára hívta őket: egy 29 éves, kicsit tatáros arcú, itt Kecskeméten született későbbi tartalékos repülő főhadnagy, aki ama bizonyos november 20-án érkezik meg századával a fronttól – és olyan világot talál idehaza, ami társaival együtt cselekvésre készíti. És most a házigazda – Héjjas Ivánnak hívják – ismerteti korábban

megfogalmazott programját, amit tartalma alapján – mindjárt meglátjuk – biztos lehet proklamációnak, nyilatkozatnak vagy éppenséggel forradalmi követelések pontjaiból álló kiáltványnak is nevezni.

A rövidesen híressé lett program hét pontból áll. (Már a legelső mondat – „Magyarország a magyaroké” – eszünkbe juttathatja Németh László 24 évvel később megfogalmazott, ma már klasszikus szárszói példabeszédét Új-Guineáról és a pápuákról, az örök harmadik útról: „nem lehetne Új-Guinea a pápuáké?”)

A folytatás: „Magyarország határai nem a maiak, hanem a háború előttiak. Ezekért és magyar fajunkért készek vagyunk bármelyik pillanatban éltünket adni. 2. Harcolunk a nemzetközi országvesztő vörös uralom ellen. Harcolunk az istentelen és hazátlan rombolók ellen, de feudális születési előjogok ellen is. 3. A pacifizmus csak álmodozás – amennyi a fegyvered, annyi az országod és a kenyered. 4. A földbirtokegység legnagyobb határát a mezőgazdasági termelési eszközök fejlettsége határozza meg. Az ezen felüli birtokra földreformot követelünk, négy évig becsülettel vérét áldozó nincstelen parasztságunk javára – az egyetemes magyar népszaporulat és népjólét érdekében. 5. A bank- és ipartőke kérdéseiben a döntő szó az államé legyen a nép érdekében – és ne fordítva. 6. A munkaadó–munkás harcában álljon az államhatalom igazságos védőként a munkás mellé. 7. A magyar élet minden síkján magyarok legyenek a vezetők.”

Különös, nagyon különös tavasz van Magyarországon. Talán nem is volt még ehhez hasonló ezer-egynéhány száz esztendő alatt. A háborúnak már vagy fél éve vége, az ország szűk kétharmadát idegen csapatok tartják megszállva, hol itt, hol ott lángol fel ellenük a harc, de ezek a szórványos esetek és az Erdély-széli részeken már hónapok óta tartó, sűrű csetepatékkal, ki-

sebb-nagyobb csatározásokkal teli idők ellenére a magát október legvége óta „forradalminak” nevező pesti kormány pacifizmusról, demokráciáról, wilsoni elvekről, békességről papol, de már egy ideje egyre hangosabbak a proletárokat, a munkásságot, valami proletárdiktatúrát (?) meg a vörös (kommunista) hatalmat éltető-követelő szölamok – és március végére „átadják a hatalmat Magyarország proletariátusának”. Ebből körülbelül annyit lehet látni, hogy itt vidéken mindenfelé villámsebesen megszapornak a tehetősebbek üdözéseivel, zaklatásai, a rablások-fosztogatások, a vörös zászlók, a nagyhangú, fura, érthetetlen szavakat-kifejezéseket használó szónoklatok, vad, kegyetlen, sohasem látott hintáslegény-meg útonálló-küllemű, többnyire fiatal emberek felfegyverzett, hangos csapatai járnak mindenfelé, durváskodnak, ütnek-vernek, olykor – egyre gyakrabban – akasztanak is, aztán, ha még nem volna elég bajunk, elviszik mindenféle hangzatos címen (vagy szaporán kussoltatva) azt a keveset is, ami a háború és az azt követő több hónapos zűrzavarban még valahogy megmaradt... „Tanácskormány” meg „tanácsköztársaság” van, azt mondják. És a bolsevik Oroszország a nagy barát és a példakép. A földet persze nem adják, a nagybirtokokat nem osztják szét, csak a papokat meg az egyházat abajgatják. Halljuk, hogy Pesten meg jegyrendszer van, a korona helyett valami fehér pénzzel lehet fizetni, alig van mit enni, és csak tökkel megrakott szekerek sora halad az utcákon... Micsoda világ, micsoda tavasz...

Néhány nappal korábban Héjjas Iván öccse, Jenő késő este felkeresi a Darányi-villában lakó Prónay Pált. Bátyja, Iván levelét hozza: „Magyarországért, ellenforradalmunk céljainak megbeszélésére a megadott helyre és időben várunk Téged és az általad korábban beígért 17 huszártiszt bajtársadat. Igen fontos, hogy jöjjetek, mert rengeteg a katona, de katasztrofálisan kevés a tiszt. Ígéretedre utalva: most megmutathatjátok, milyen katonák vagytok. Kérlek, ezt a levelet elolvasása után szíveskedj öcsémnek visszaadni és kérlek ne írd, csak izenjed vele a válaszat. Héjjas Iván.” (Az igazi Héjjas Iván, 28. o.) A levélhez térkép is mellékelve van: a Héjjas-tanyára, az „öregszőlőbe” vezető utat jelöli. Közben a Székely Hadosztály frontjáról hazatért Raád Árpád az ugyancsak erdélyi Kiss Albert hadnaggyal Héjjas

utasítására „beépül”: felvételik magukat a Vörös Hadseregbe, és kiügyeskedik, hogy a 8-as „közös” huszárok Rudolf-laktanyájába kerüljenek, ahol a kecskeméti kommunisták fegyverraktára található. A laktanyával szomszédos épületben lakik Dávid Nándor, a nevezetes 38-as Mollinary ezred nyugalmazott századosa – neki sem kell kétszer mondani, hogy segítsen: leitatja a raktárra ügyelő vörös őrséget, már csak egy kicsit a falat kell megbontani, és a fegyverekkel megrakott kocsik máris vágatva szállítják rakományait az előzetesen megszervezett helységekbe – Lajosmizse, Szentkirály, Szikra, Lakitelek, Köncsög, Úrrét, Csalános, Kunkerekegyháza, Kisnyír felé...

Az előző négy hónap csendes szervezőmunkájának eredményeként létrejött gócpontok a Duna–Tisza köze szűkebb belső területétől a Duna partjáig és Ceglédig, Majsáig, Szolnokig terjednek: azon a tavaszi estén – április 18-án – Kalocsáról és Dunapatajról, Kunszentmiklósról és Monorról éppúgy érkeznek gazdák, kézművesek, boltosok, napszámosok, volt tisztek, diákok, munkások, tanárok (sőt, 1918 októberében állásukat veszített rendőrök is!), mint az előbbi helységekből és környékükről és a Kecskeméti övező tanyavilágból. (Öregszőlők, Helvécia, Feketeerdő, Ballószög, Töserdő, Borbás, Monostorerdő stb.) Összesen 127 falusi-körzeti vezető gyűlik össze a névadó óriás nyárfa – nyolc méter átmérőjű, állítólag 300 évesnél is idősebb, hatalmas-gyönyörű természeti ékesség – melletti tanyán, abban a bizonyos „öregszőlőben”. A szervezésben Héjjasék mellett a Polyák, a Felföldi, a Pulay és a Muraközy család jár elől, de ott van Héjjas Aurél, Haág Ágoston, Homonnay Tibor, dr. Liszka Béla és persze Raád Árpád is. (Prónayék nincsenek jelen. Miként a szintén meghívott Gömbös Gyula sem.)

Úttörő jelentőségű, igen fontos hosszabb Magyar Nemzet-beli írásában (1990. július 23.) Varga Kálmán igen pontosan határozza meg a Rongyos Gárda mibenlétét: elsősorban „gazdákból és gazdafiúkból álló önkéntes szabadcsapat”, akik „öntudatosan vallottak egyfajta »törzsökös« magyar mivoltot.” (Varga, 2. o.) Az is igen lényeges és jellemző, ahogyan megidézi, hogy a nemzeti eszmekör két világháború közötti legjobb szellemi emberei, a népi írók miként vélekedtek

a Rongyos Gárdáról: Szabó Pál szerint bennük, a Kis- és Nagykunság „turano-mongoloid” népességében „el van raktározva a verhetetlen honvédelem” (uo. 4. o.), Féja Géza pedig „a népi törzsökösség táptalajának” (uo.) nevezte őket.

Egy lobogó szemű, vékony, kicsit mongolos-hunos külsejű, magas, daliás férfiú – a házigazda – beszél azon az áprilisi napon a megjelentekhez. Elfogadják a hét pontot, esküt tesznek, és elhatározzák, hogy további fegyverszerzés céljából néhány napon belül megtámadják a kecskeméti vörösök laktanyáját – és hogy szerveződésüknek Rongyos Gárda lesz a neve. (Az igazi Héjjas Iván, 29. o.) Több forrás (Barotányi Zoltán, 2. o., A Rongyos Gárda harcai, 73. o., Nagy István, 49. o.) szerint csak augusztus 5-én nevezte el így Raád Árpád.

*

Kecskemét külterületén, az izsáki út környékén, az úgynevezett Csalánosnál augusztus 3-án pontosan az történik, ami az elkövetkezendő hetekben-hónapokban annyiszor és annyifelé, hogy szinte számba venni sem lehet. A román katonák minden kezük ügyébe kerülő mozdíthatót visznek – rekvirálnak, úgymond –, s valóban „fejére szól, ki szót emel”, a bántalmazás vagy éppen a lelövés természetes velejárója az akcióknak.

Most is ez történik. Égnek a házak, gabonával megrakott, indulásra kész társzekerek, elhajtás előtt bőgő marhák, sivítő malacok. Körülöttük zokogó, már vagy még meg nem meggyalázott asszonyok, amott felakasztott férfiak holttestét himbálja a fán a szél, a lángok kísérteties fényt vetnek a mozdulatlan testekre. Életkép a magyar Alföldről, '19 nyarának vége felé.

Ekkor jelennek meg Héjjasék, teljesen váratlanul. Mint a mesében: irgalmatlanul igazság tétetik, s ahogy az egyik beszámoló fogalmaz – a tettesek nem jelentkeznek többé parancsnokságuknál... A tanyák között pedig futótűzként terjed, bajszos parasztemberek, fejkendős asszonyok mormolják, suttogják, mondogatják csöndesen: itt van, megjött Héjjas Iván! Titkos antennákon a távoli és közelebbi tanyák között egy-két nap alatt mindenhová eljut a hír, és a létszám hirtelen meglódul: öregek és fiatalok jelent-

keznek, szinte tömegesen, legtöbben vasvillával, bottal, legföljebb ósdi, kiszuperált puskával. De jönnek. Sokan. Amikor – a jól ismert céllal – a románok „két századnyi katonával támadnak Bugacmonostorra, az akkor már kétezer embernek parancsoló Héjjas Iván Kiskunfélegyházaig kergette vissza őket”, írja Tamáska Péter. (Tamáska, Magyar Demokrata 2000. 4. sz.) Héjjas figyelő szolgálatot szervez (a nyolcóránként váltott járőrök a legrövidebb időn belül tudomást szereznek róla, ha valahol megkezdődik a szokásos román rablógyilkos akció) – és a Gárda érkezik. Kegyelem nincs, vagy nem nagyon van. Ám fegyver még mindig alig, nincs elegendő. A „fűrkészők”, ahogyan a megfigyelő szolgálatosokat nevezik, jelentik, hogy Örkényről négy teherautónyi fegyver- és lőszerszállítmány indul Budapestre. Útba esik a Kecskeméttől 35 kilométerre levő Adacs, ahol az utazók „itatni” szoktak. Most is áll a vigalom a kocsmában, a kellő bátorítóval nagy önbizalomra szert tett románok még őrséget sem igen állítanak a teherkocsik mellé, a Rongyos Gárdának aránylag könnyű dolga van: mire a derűs vitézek a motorzajra kitántorognak a műintézetből, az előre gondosan felállított löfegyvereknek csak tűzparancs kell... (A Rongyos Gárda harcai 1919-1939, 59–60. o.)

A Rongyos Gárda speciális hírszerzői voltak a tökéletes hely- és terepismerettel rendelkező, mindenhová könnyen és gyorsan eljutó, kemény, leleményes és bátor csikóslegények: azt is ők jelentik, hogy Lajosmizséről Kecskemétre nagyobb román fegyverszállítmány indul. A szerelvény személykocsijaiban vidáman iddogáló örök – négy tehervagon, tele fegyverrel. A románok észre sem veszik, amikor Iván jó barátja, bizonyos Kaszala Károly – a háborúban kétszeres arany vitézségi éremmel kitüntetett, legendás vadászpilóta, hallunk még róla – vezetésével Kisnyír közelében a vágató lovokról néhány elszánt magyar felugrál a kocsikra, egyszerűen lekapcsolják a vagonokat, úgyhogy a megérkezők, nem akármekkora döbbenettel, csak hűlt helyüket találják... (i. m. 61–62. o.)

És a hasonló esetek egyre szaporodnak: újfent Bugacmonostoron több katonát megölve hiúsítják meg a Kecskemétről sokadszorra rekvirálni indulók szándékait – a Rongyos Gárda ki számíthatatlanul, hol itt, hol ott bukkan fel, gyors

és ügyes akcióival egyfolytában zaklatva-nyugtalanítva a román csapatokat. Ivánék látják: az érdemi ellenállás csakis a fegyverszerző akciók és a váratlan, mozgékony, huszáros rajtaütések párhuzamos alkalmazásával lehetséges, eredmény: már augusztus végén, szeptember elején a fél országban elsugdosott név a Héjjas-féle Rongyos Gárda neve... Az agyonsanyargatott vidéki nép körében pedig, amint azt a kortárs beszámolók tanúsítják, nőttön-nő az elkeseredés és a gyűlölet. A visszafojtott indulatok mind gyakrabban kitörnek, a fékevesztett nép – pláne megfelelő „rongyos” támogatottsággal-háttérrel, jól szervezett fegyveres erő oltalmában – olykor fergetegként rá-rárohant a fosztogató-kegyetlenkedő megszállókra, védve egész élete munkáját, a családja becsületét, és ennek a népi indulatnak nemigen lehetett ellenállni... És az elpusztult betolakodók látványával a végletekig keserített nép nem is mindig elégedett meg: figyelmeztetni akarta a többi románt is, hogy így járnak ők is, ha rabolni és erőszakoskodni merészelnek. (Erre az alaphelyzetre rímel igen szépen és stílusosan a több forrás által is megerősített tapasztalat: 1919 nyara-ősze után hosszú-hosszú évekkel, még a harmincas évek második felében is feltűnően sok Duna–Tisza közti településen, a Kecskemét környéki tanyáktól Kiskunfélegyházáig, Majsától Lajosmizséig jó néhány férfiember – idősebb, fiatalabb – lábán lehetett látni jellegzetesen hosszú, elől fűzős szárú csizmát. Hasonlót sem itt, sem máshol azelőtt soha senki nem látott, sehol sem csináltattak ilyeneket... A franciák látták el nagy előszeretettel pátyolgatott román szövetségeseiket ilyen lábbelivel – most, gazdáik elásatván a homokhátsági vagy kiskunsági jó magyar földbe, olykor több nemzedéknek tettek hasznos szolgálatot... (E sorok írójának közel száz év múltán, 2017 májusában Izsákon homlokára csapva mondta egy derék idős magyar: hát hiszen gyerekkoromban, emlékszem, ilyen volt nagyapámnak is...!))

A Kecskemétre bevonult román katonaság a városban viszonylag fegyelmezetten viselkedik – az általuk jóval védtelenebbnek tartott és jóval ígéretesebb prédalehetőségekkel kecsegtető vidéken élük ki magukat. A környékbeli tanyák népe Kistelek, Kiskunfélegyháza, Csongrád térségében hónapokon át folyamatosan szenved a rendetlenül előrenyomuló, ahogyan Héjjas fo-

galmaz: „balkáni erkölcsű” román megszállók erőszakoskodásaitól, a permanens rablásoktól, gyilkolásoktól. Már az első napok után Héjjas Iván elküldi egyik helyettesét, jó ismerősünket, a románul kitűnően beszélő Raád Árpád Rongyos Gárda-hadnagyot a kecskeméti városparancsnokhoz, a városba bevonult 6. divízió Olteanu nevű parancsnokához, akinek első dolga, hogy cenzúra alá vonja a még megjelenő polgári lapot, a Kecskeméti Közlönyt, elrendelje az autók és kerékpárok lefoglalását, és megtiltsa magyar tiszteknek és tiszthelyetteseknek a magyar egyenruha viselését, és rendszeres jelentkezésre kötelezze őket. Raád udvariasan arra kéri Olteanut, adjon ki parancsot, hogy csapatai a városon kívül is civilizáltan és fegyelmezetten viselkedjenek. A parancsnok nyugodtan végighallgatja Raádot, és a történetek felsorolása után félig franciául, félig románul, tisztjeinek derűsen gondtalan nevetésétől kísérve, csak ennyit mond: „Ah, c'est la guerre”, ó, ez a háború, kérem, vegyék tudomásul... „Tudomásul veszem”, válaszolja Héjjas embere, majd hozzáteszi: „de nem tudom, vajon a tanyavilág tudomásul veszi-e...”

És a tudomásulvételek sorozata Olteanuék címére hamarosan érkezni kezd... (Raád Árpád meg jól megjegyzi a francia szállóige-mondatot. Olyannyira, hogy a parancsnoktól egyenesen a nyomdába megy, és tetemes mennyiségű cédulát készíttet, ezzel a felirattal.) Három nap múlva reggel Kiskunmajsa előtt egy román járőr több tucat derékig földbe ásott, nem éppen acélos állapotban leledző (előző este arrafelé vonuló) román katonát talál az út két oldalán, parancsnokuk, egy hadnagy mellére cédula van tűzve: „C'est la guerre...” A bosszúra kirendelt büntető zászlóaljzat gépfegyverek zavarjék vizsgálja Félegyházára... Nemsokára Jakabszállás közelében, az egyik tanyán a járőrök kifigyelik, amint hat rekviráló román megy be a házba. Vacsoraidő van: az özvegy gazda két lányával békésen falatozik. Több sem kell a vitézeknek, bőven elegendő a két szép fiatal teremtés látványa. Az apát a székhez kötik, nagy röhögések közepette, így kell végignézze, ami következik. Csakhogy időközben odaér a figyelőszolgálat által mozgósított Rongyos-alakulat. Pillanatok alatt legyűrik a felgerjedt daliákat, majd megkötözve sorra ugyanarra a székre ültetik le őket, amelyre ők kötözték a házigazdát... És mindegyikőjüknek

fél szeme bánja a pajzán kis kalandot, utána föl-hajigálják őket a kint várakozó kocsiba, irány a félegyházi laktanya, ahonnan érkeztek. A kapu közelében sorra lerugdallják őket, hátukon a cédulával: „C'est la guerre”...

Az egyik, a kiskőrösi úttól balra kb. öt kilométerre levő 200 holdas birtokon a munkát lassacskán befejező cséplőgép mellett egy szakasz román katona kíséretében feltűnik egy, szemmel láthatólag rabolt gyaloghintó, benne egy román százados és egy nagyszakállú pópa. A kísérő katonák – valószínűleg erdélyi mócok vagy legalábbis Erdélyből származók – magyarul közlik, hogy a már zsákokba csépelte gabonát lefoglalják, és már viszik is. Az egyik idős, hetvenen felüli paraszt közli: az – a lecsépelte rozs – az aratók és cséplők munkadíja. A pópa, miközben mosolyogva pergeti egyik markából a másikba a frissen csépelte rozsszemeket, csak egy rövid mondatot vet oda a szakaszparancsnoknak, és máris vetkőztetik az öreget – a katonák nagy gaudiumára már mérik is rá az ötven botütést. Nincs idő befejezni. A közelben cirkáló Héjjas járőr jelentésére rajtaütésszerűen, hirtelen mindenfelől megjelennek a Rongyos Gárda emberei. Láttukra a dermedten figyelő parasztok is vasvillára, kapára-kaszára kapnak, a pópát, a századost és botozó altisztet pillanatok alatt megkötözik, a katonákat lefegyverzik, ám rövidesen kiderül: a megbotozott öreg magyar nem bírta a megrázkódtatást, a megaláztatás sokkját és a botütéseket, időközben kiszenvedett. A düh-től és felháborodástól szinte eszüket vesztett parasztemberek a románokra vetik magukat: egymás után a cséplőgép kazánajtájába nyomják a három megkötözött főkoloempos fejét... A gárdisták Héjjashoz sietnek – mire Iván körzetvezető-helyettese embereivel a helyszínre ér, késő este van. Sem az embereknek, sem a cséplőgépnek semmi nyoma. Egyedül három szétégett fejű hullát találnak; a parancsnok – nem akármilyen tanúságtétel a magyar nemzeti karakter jellegzetességeihez – nem engedi, hogy rájuk is kitézzék a „C'est la guerre”-cédulákat...

*

Victor Hugo A nyomorultakjában a waterlooi csata meglehetősen hosszadalmas leírása közben olvashatunk egy bizonyos Cambronne-ról és

véle a napóleoni gárdáról: „Este kilenc óra tájban a Mont-Saint-Jean-fennsík végében [...] ez a négyszög még viaskodott. Egy Cambronne nevű jelentéktelen tiszt volt a parancsnokuk. A négyszög minden sortűzre megcsappant és visszavágott. A kartácsra puskatúzzal felelt és egyre összébb zárta négy falát. [...] mikor már csak maroknyi volt, mikor zászlójukat már ronggyá lőtték, mikor kifogyott a golyójuk és puskaik már csak botok voltak, mikor a hullák halma nagyobb volt, mint az élő emberek csoportja [...] valamelyik angol tábornok, némelyek szerint Colville, mások szerint Maitland, várt még [...] és megindultan átkiáltott hozzájuk: – Derék franciák, adjátok meg magatokat! Cambronne ezt felelte rá: – Szart!” Később egyebek között ez olvasható erről: „Az a férfiú, aki megnyerte a waterlooi csatát, nem a menekülő Napóleon, nem Wellington, aki négy órakor megingott, ötkor kétségbeesett, nem Blücher, aki nem is vett részt a csatában; az a férfiú, aki megnyerte a waterlooi csatát: Cambronne. [...] Ezt a feleletet vágni oda a katasztrófának, ezt csapni oda a végzetnek, ezt vetni alapjául a jövőendő emlék-orozslánjának [...] ez a villám arculcsapása. Ez eléri az aiszkhüloszi fenséget. [...] Cambronne szavára az angol hang ezzel felelt: tűz! [...] mikor a füst szétfoszlott: minden eltűnt. Ez a félelmetes maradék megsemmisült; a gárda meghalt. [...] A francia légiók, amelyek nagyszerűbbek voltak a római légióknál, meghaltak Mont-Saint-Jeannál, az esőtől és vértől ázott földön, a sötét gabonavetésben; azon a tájon, ahol manapság hajnali négy órakor, vidáman füttyörészve és lovait csapkodva elvágta Joseph, a nivelles-i postáját kocsisa.”

Pierre Jacques Étienne Cambronne (1770–1842) gróf (a valóságban életben maradt: később tábornok) az 1815. június 18-án lezajlott waterlooi csatában a császári gárda egyik szakaszát vezényelte – és állítólag tényleg ő mondta volna, hogy „la garde meurt et ne se rend pas”, vagyis a gárda meghal, de meg nem adja magát. (A sz...ról nincs történeti forrás.) Azt sem tudni, Cambronne-nak volt-e családja, voltak-e gyermekei. Bár mi magyarok alighanem kimondhatjuk: voltak.

(Részletek a szerző tavaly ősszel a Kairosz Kiadónál megjelent A Héjjas-nyárfa árnyékában című könyvéből.)